

Ajalehes Sakala 1883 avaldatud Põhja-Kaukaasia Livoonia kooliõpetaja Juhan Böckleri pikem ülevaade Livoonia küla (asutatud 1874) ajaloost, elukorraldusest ja põllutöödest. Põhja-Kaukaasia. Kasinka küla asutamine 1866. Kodavere kihelkonnast pärit väljarändajad Krimmist. Väljarändajad Hiiumaalt ja Jõhvi kihelkonnast. Altmäe küla asutamine. Livoonia küla asutamine 1874. Livoonia küla: maaolud, veeolud, ilmaolud, ajalehtede lugemine, hooned ja nende ehitamine. Livoonia palvemaja ja surnuaed. Põhjalik kirjeldus põlluharimise ja karjapidamise kohta: maaharimine, sahad, viljad ja nende külvanimine, hein, vilja koristamine, peksmine ja puhastamine. Vargused. Karjapidamine: veised, vasikad, hobused, lambad. Loomade ja inimeste haigused, sh. malaaria, sarlakid. Vankri ehitus. Venelaste külad. Tatarlaste külad. Tatarlaste rõivastus ja eluviisid. Küttematerjal. Leivategu. Digiteeris A. Aule, kirjaviis muutmata.

Sakala (nr. 21), 1. juuni 1883, lk. 5

Kiri Kaukasiast.

I.

Et siit põhja Kaukasiast minu teada ajalehtedes Eestikeele, kõige enamiste põllutegija Eestirahvast palju pole kirjutatud, siis olen mina nõuaks võtnud Eestimaal olewa wendadele jutustada, kuidas siin inimeste elukäik on, ja mis muud weel tarwiliku arwan. Mina olen juba pea tosina aastat siitse Eesti wendade seas elanud ja põllu tööd toimetanud. Mitte kui see, kes sulasid ja päiwilisi kõik teha laseb, waid kes oma käega kõik põllu asjandust toimetab. Weel on mull meeles kuidas mõne aasta eest tagasi *Kaukasia* Eestimaal rahwa suus väga tähtjas oli. Palju oli neid, kes seda maad paradiisiks arawasiwad, ja head elu lootes oma Eesti pinda maha jätsiwad. Aga ei leidnud nad siin oma lootust kõigis tõeks saawat, siis polnud mitmel muud nõuaks, kui ruttu tagasi minna. Et häbi vähem oleks, siis püüti nii palju kui iial võimalik siitsed elukorda ja maad laita. Mina pole küll siin palju tõisiti leidnud kui juba kodumaal arwasin. Olgu sest — nüüd hakkak peale.

Kõige esimene põllutöö rahwas Eestlastest — kellest ju auuwäärt õpetaja Doll omal ajal kõneles — tuli Kaukasiamaaale aastal 1866 Krimmi saarest, kõige enamiste Kodawere kihelkonnast, ja asutas ennast Kaasinka orgus Stawropoli kubermangus. Peale selle tuli weel Hiiumaalt, Jõhvi kihelkonnast ja mujalt juurde. Et siis juba rohkem rahvast sai, siis ehitasiwad mõne wersta peale weel tõise küla ja nimetasiwad Altmäe külaks. Et aga seal kasinaste kõlbulist wett arwati olewat, ja mõne muu asja pärast ei arwatud seal elada wõiwat — siis hakkasiwad uut kohta nõuudma, mis nad ka saiwad, kuid mõne aja pärast tuliwad jälle tagasi. Kaasinka küla oli Altmäe külaga ühes kogukonnas nagu Eestis kaks küla ühes wallas. Waheajal hakkati Wene rahvast nende asemele wasta wõtma. Need püüdsiwad aga Kaasinkasse võimalikult asuda, sest et seal oli igal pool head wett küllalt saada. See sai neil ka peagi võimalikuks selleläbi, et mõned oma ehitused neile müüsiwad. Nõnda

sai seal Wenelastest ja Eestlastest kokku sega küla. Eestlased pidasiwad wõimatuks, jäedawalt nendega ühes elada, müüsiwad selle peale kõik oma ehitused nendele ära. Omale ostsiwad siin Kuubani jõe jauskonnas — область — Batalpasinka kreisis uue maatüki ja maksiwad iga tessatini eest 15 rubla. Paaberite kulu peale selle. See maatükk seisab õhta pool Kuubani jõge 50 wersta Uurupi jõe ääres. Siin elab nimetud rahwast 1874 aastast saadik peale 70^{ne} perekonna. Eestlaste elukord tuleb siin Kaukaasias kolme järku arwata: Esiteks põllutegijad, tõiseks karja-pidajad ehk metsa-asjandajad, kes kolmes metsa külades lumemägede ligidal elawat ja kolmandaks teenijad, kes linnades ja wabrikutes siin ja seal elawad.

Oi wennikene! on aga natukene kauge sugulase wõi sõbradel wõeraspeul käia; sest kõige ligem nimetud küladest on 80, ja kõige kaugem 200 wersta meist eemal. Naljakas elukord on ta meil siin küll, põllumeestel on mets kaugel ja kallis osta — aga on leiba süüa ja kauniste müüa — metsameestel on ülearu metsa, aga wilja ei maksa maha tehagi. Kui seal ka sugu kaswaks, siis kanged wihma ja rahe saod rikkuwad ära. Mis need weel ülejätaksid, selle raiskawad metssead ära, kes suurtes karjades suures metsades, põhjatumas orgudes ja hirmsas mägedes ümber hulguwad. — Siitse Uurupi jõe äärse pärismaa peremeestel on weel 1000 (tuhat) tessatini maad juurde renditud, selle rent on 130 kop. tessatini pealt aastas. Ligi kahe aasta eest sai weel peale tuhat tessatini maad juurde ostetud, aga hind oli juba kallim. Üks tessatin maksis 19 rubla 25 kop. Et siin maal igal pool head wett ei ole, sellepärast on jõe ääre maad kallimad. — Jõgi, kus ääres elame ei ole mitte suur, temast käidakse wankritega läbi — sest siin maal on jõgede peal sillad aruldased — aga mõnikord on küll suur ja pahur, et ei tohi inimene ega elajas, kellel elu armas on, läbi minna. Sell ajal wiib ta suuri juurdega puid ja mis iial kätte saab, hirmsal kombel enesega ühes. Iseäranis Mai-kuust kuni Augustini on wihmasel aegadel enam ehk vähem kõik siitmaa jõed suured, ja langewad mägedest alla mere poole kiire tõttamisega. Wana ema Elbrus, keda meie igapäew kodu aknast wõime näha, oma walge lumise peaga juhatab seljatagant teed ja sunnib kiiremat jooksu, sest kange palaw pannud ka tema pea higistama ja wett jooksmata.

Siitsel rahwal on täieste oma päris maa jalge all ja lubab head lootust tulewiku peale. Küla, kus elame, on liini järele ehitatud ja uulitsa äärde noored ilu puud istunud, kus need suwel ilusal ajal all istujale palawa wastu warju annawad. Siin on koht, kus suwel pärast kiriku teenistust kokku tullakse magusat juttu westma, siin saawad juttu ehk õpetlikud raamatud ja ajalehed loetud, sellest siitsel rahwal minewal aastal 5 Sakalat, 3 Eesti Postimeest, 2 Wirulast, 2 Olewiku, 1 Pärnu Postimees, 5 Ristirahwa p. lehte ja 5 Meelejahutajat pruugiti. Peale seda 1 Ristirahwa p. leht, 1 Kündja ja 1 Tallinna Sõber. Kui ka wiimased meil just meelepärast pole — aga siis oleme nad ommeti näinud. — Hoonete ehitused ei ole siin kerged, waid maksawad palju kulu ja waewa. Puud on oma wedamiseks kaugel ja ostmiseks kallid; sellepärast on siin Eestlastel elu hooneid selgest puust wäha, wilja aitasid aga kaunis rohkeste. Elumajad ja elajate hooned tehakse enamiste sawi plonnidest, mitte üksi Eestlastel, waid ka Wenelastel ja weel enam Sakslastel.

Plonnid tehakse nõnda: sawi sõtkutakse wähe, siis pannakse põhku wõi heinu, weel parem haganaid hulka ja sõtkutakse sitkeks. Siis litsutakse puu wormidesse, mis 6 wershoki pitkad 3 wershoki paksud, niisama laiad wõi ka suuremad. Nüüd kuiwatakse maas päewa käes kuni kõwaks lähewad, peale selle laudatakse arwa wirna. Seal seisawad nad kuni täieste kuiwaks saawad, ja wõib müüri hakkata tegema. See sündigu aga kõik, kui kuiw soe aeg on. Kui seesugusel hoonel hea kiwi alus ja hea kattus, siis seisab tema kaua. Tema ei ole ka nii külm ega niiske, kui raud ehk paekiwist müür. Ta peab aga mõlemilt poolt tubliste mäeritud olema. On sell hoonel lagi paksuste sawitud ja ukсед aknad kinni hoitud, siis jääb tulekahju õnnetusel seest kraam järele. Eestlastel on siin ette tulnud, et kattus täieste ära põleb, mehed püüdsiwad kustutada, naena aga lastega tua sees ja pole kellegil wiga. Selle soowimisega olen sest nii pitkalt kirjutanud et kodumaal wennad oma rehe hooned nõnda teeks, iseäranis pärisperemehed, ennemast kui puust seda teewad. Möödanikus pilgati wahest Kaukasiast elawat rahwast, et maa sees semlankades elawat ja nõnda enneaegu hauda maetud olla, — see aga ei ole siitse maa pruugi järele sugugi ime. Kus see sünnib, seal on see tunnistuseks, et on lühikese aja rentnikud wõi alles kehwad asujad. Ma olen siin maal ka rikkaid, palju karjade ja sulaste peremehi näinud seesuguses hoonetes elama. Niisama, ja weel waesem lugu oli wanast Eestimaal ka — wõi ehk on weel praegu — et waene teuorjuse peremees oksjooi haamrit kartes, ja reni peremees kontrakti aja lõppetuses ei jäksanud ehk ei usaldanud suureste ehitada. Ehk kui mõtlen waeste wabadikude wõi popside peale, missugune elukord oli paraku neil!? —

Siin meie külas on juba jõuudu mööda kaunid ilusad eluhood mitme suure aknatega, mitu ka roheline raud katusega, tõised aga sileda õle ehk pilliroo katustega. Laed on laudadest, ahjud ja pliitahjud plonnidest ja telliskiwidest. Endised Eestimaa suitsu tuad on siin tundmata asjad. Ka tublid wihtlemise saunad ei puudu siin Eestlastel, kus iga laupäew oma eht „Tallinna sada” (Kodawere rahwa wana sõna) igaüks omale annab. Küla wahel klaperdab roheline raud katusega kolme paari kiwidega kaunis suur wesiweski, kus tõine pool otsas linaseemne õliwaberik ja rattassae masin oma wärgiga weel täieste walmis ei ole, — ka meie küla Eestimehe oma ehitud pärisomadus on. Kesk küla seisab nägus raud katusega palwemaja ehk kirik, otsegu elupuu kesk aeda, kuhu iga pühapäew weike aga armsa healega kell rahwast palwele kokku kutsub, kus koolmeister kõstri asemel jutlust loeb ja Stawroopoli linnast Lutteruse usu wäe-õpetaja kahel korral aastas täielised kiriku asjad tallitab. Seest on nimetud palwemaja wõimalikult kiriku näul ehitud. Altar on punase tekkiga, ja kena altari pildiga, keda mõne aasta eest tagasi Peeterburgist üks auustud Hertsogi Herra kinkis, jutluse tool wõi kantsel on ka punase tekkiga. Peale selle on kummitud lae all weike laulu saal, kus 7me reegistriga orel laulu kinnitajaks oma küla mehest, kellel selle peale kaunid anded, weel minewal suwel sai ehitud. Nimetud 7me reegistri hulgas tõstab tina Prinzipal oma kaunist healt, keda Tallinnast orelimeister Normann walmistas ja seie saatis. Tõisel pool palwemaja otsas koolitab koolmeister lapsi. Warsti hommiku pool küla taga seisab weike mäekinga peal waikne surnu aed, kus mitme kümne ristide all Eesti wäsinud teekäiad oma wiimist und

puhkawad. Õhta pool küla otsas, üle jõe, on suur kassakate küla (stanits), kus kassakad ja Wenelased elawad. Nendega elame rahu ja sõbruses, ei wõi nuriseda, nagu mõne aja eest tagasi üks Eestlane Saamarast, et nemad saawad Wene rahwast pilgatud wõi põlgtud. Meie ei wõi seda öelda alamatest ega ülematest linnas ega maal. Ennemine on lugupidamist ja armastust leida; mis sest juba tunda, et kui Wene suurtsugu rahwaga tegemist nende majades juhtub, warsti tool istumiseks pakutakse, omale tõine wõetakse ja nõnda kõnelakse mis tarwis. Sagedaste omas seltsis ja lauas teed jooma j. n. e. Nõnda aga minu teada Eestimaal ülemad alamatega ümber ei käinud, ehk küll nende auu poleks seega vähemaks jäenud, aga armastus küll mõlemate wahel kaswada wõinud. — Wiljapuude istutamiseega on siin külas ka juba tubli hakkatus tehtud. Mõne aasta eest asus seie üks Krimmi saare wiljapuu aedade rentija Eestlane, kellel kauniste kärneri tundmist kaasa oli tua. Sellsamal on juba kaunis ilus haritud aed mitme noore wilja puudega. Ka on temal nende tarwis kool asunud, mis tulewikus palju head wõib saata. —

Enne sai nimetud, et siin põllupidaja ja tegija olen, sellepärast tahan kodumaa põllutegija wendadele siitsest põllust ja selle tööst kõneleda. Nagu loota, on seal juba tuttaw, et siin maa wäga kündmiseks kõwa ja sitke on. Kui tema päris märg on, ei olekski pealt näha kõwem kui Eestimaa, aga rohu juur on sügawal ja sitke. Sööti kündes peab iga sööma wahel vähemast 2—3 kord sahk terawaks wiilitud saama, paraja märjaga wõib siis nelja paari loomadega sööti künda. On tema aga juba kuiwem, siis tarwitab 5 paari loomi ette. On adra wõi pluuk hea, ja loomad tugewad, siis jõuab päewa peale 2/3 kuni 1 tessatin sööti ümber künda. Sahk on enamiste 10—12 wershoki ja laiem. Ümber küntud mättas on 2/3 arshinat, ja kui koguni suur adra, siis ligi terve arshina lai. Wao sügawus on läbistiku 2½—3 wershoki ja rohkem. Üks ainus kord küntakse, siis külwatakse linad peale ja äästatakse sisse. Neid ei teha siin riide tegemiseks — mis küll pisut sünnib — waid õli tarwituse peale saawad sügise ära müüdüd. — Kes kündja palkab, peab söödi kündmise eest 6 kuni 10 rubla ja kõrre künni eest 4 kuni 5 rubla tessatini eest maksma. Wene rahwa pruugi järele on maadega nõnda seatud: Esite küla ligi on karja, siis heina ja wiimaks põllumaa. See on sellepärast, et siin peale õue aedade mingit muud aeda ei ole, ja elajaid palju peetakse. Selle põhjusel on siin põllud kaugel ja selle tööriistu palju rohkem tarwis kui Eestis, isegi wett enese ja tööloomade tarwis, peab ühes wiima. Nõnda lähewad suurema töö ajal töörahwas esmaspäew wäljale ja tulewad laupäew kodu. — Õiete kena on seda waadata kewade kündmise ja heina aeg, kus kõik korruga wäljal on, kuidas iga perekond oma töökonna ja walge telgiga nagu pisendatud küla wälja näitab. Tuleb õhta, siis paistawad toidu walmistamise tuled nagu taewa tähed siin ja seal. — Sügise külwatakse nisud lina kõrre sisse ja äästatakse sõrajalaga (raalaga) peale ilma uueste kündmata. Teisel sügisel wa'st küntakse see maa ümber — ükskord, mitte rohkem — ja külwatakse tõist kord järjestiku nisud peale. Nõnda tehakse weel üks ehk rohkem kord ja siis jäetakse maha, et wõiks söötida ja rammu wõtta. Sõnnikud siin põllule ei panda. On maa juba tõist kord künda, siis wõib kahe paari loomadega jagu saada. Weider, praegu löigatud kõrre sees kõndida on maa jala all palju pehmem kui Eestis, siiski kergete künda ei ole. See tuleb sitkest rohu juurdest, osast ka sest, et adra tiiw wõi

õlm, kui maa pisutki niiske on, siin ikka mullaga koguni kinni kumistab, mis pärast iga wau otsas hoolega raud labidaga teda peab puhastama. Enamiste kaswab siin wili rohke kõrrega.

Sakala (nr. 22, 8. juuni 1883, lk. 6

II.

Kõige esimeseks tehakse kewade odrad, kaerad ja kartohwliid maha, mis mõnikord, kui soe kewade on, enne 25. Märtsi sünnib. Linad külwatakse enamiste 9. Mai ümber. Wilja seltsid on siin tutwad ja pruugitawad talwe, ja kahte seltsi suwe nisud, rukkid, suwe ja talwe odrad, kaerad, kukkurussid, mitmet jagu prossid. Kanepid, õli ja riide linaseemned, mitmet seltsi ubad, kellest üks selts kirjuid kõige parema mauga on. Ka Eesti ube on siin ja ööldakse lumemägede juures Tatarid neid palju pruukima. Meie neid ei armasta, ei taha ka heasti kaswada. Mitmet jagu ernid. Ommeti on neil siin üks imelik tõbi, keda Eestis ma ei tea olema. See on: sügise, kui nad on peksetud ja talweks kotti pandud, leiad peagi terade külles mustad plekid. Teed tera katki, on walmis kärbes sees. Sealsama sees on ta sündinud ja kaswab tõise kewadeni, siis jääb see korter tale kitsaks, puurib auugu tera sisse ja lendab wangist priiusele. Nõnda ei kõlba nad palju muul ajal pruukida, kui alles kaswawad. Sealgi on neid osast juba leida. Peale selle mitmet jagu kartohwliid ja kapsad, arbusid, meelonid, ugritsad ja palju muud juure-wilja. Ka tubakad pruugitakse kauniste. — Heina kaswab rohkeste, keda niidetakse 20 wershoki ja pitkema wikatiga, aga ei ole õige rammus. Soomaad ei ole siin mitte. Jõgesid on arwa siin maal, allikaid on tihkemast, aga enamiste kõwa, mõnes ka soolane wesi. Süda põllu sees kiwa ei ole, mis põlluharimist raskendaks. — Wähemast Jaanipäewaks peab siin hein koos olema, ja nüüd tuleb lõikuse aeg, ja seega kõige kibedam töö, nii et mõnda korda ei tea, mis enne teha. Suuremast jaust on siin neil aegadel wäga palawad ilmad, kuiw tuul aitab kõrwest ja walmistab mõnikord kõik wilja sugud ühe korruga walmis. Nüüd wiljaperemehel hea nõu kallis, kõik tahaks wõi ühe päewa sees kokku panna. Töörahwast wõttaks, neid pole saada. Sell ajal maksetakse tööpäewa eest 1 kuni 3 rubla, aga pole sellegi eest mõnikord saada. See häda on sündinud ka Eesti rahwast wilja lõikuse masinaid muretsema, kellest siin mõndagi seltsi on, et nende abiga ruttu wõiks kokku saada pandud. Ka heina tegemise abiks on mitmed masinad muretsetud. — Nüüd ütlewad ehk kodumaa wennad: „Mis häda teil siis on, eks teie jõua oma wilja kokku panna?” Teile kosten: oi sõbrad! muidu jõuaks küll, aga iga päew on tuul oodata ja karta, (wili on nii puru kuiw kõrre otsas, et tera paugub amba all, kui katki hammustad) tuleb see, siis Jumal hoidku! ta teeb siin mitukord sedasama, mis teie juures Eestis rahe; kuid selle wahega, et tuule rabatud kõrred jäewad püsti, aga on enam ehk vähem tuule kangust mööda tühjad ja peremehe silmad wett täis. Nagu minewal suwel. Igaüks walmistas selle peale, et tulewal nädalal sünnib juba lõigata, aga tuul tuli weel sellesama nädala lõppul ja lõi parema kõik maha, ja tegi üksi meie külale tuhandede rublade wiisi kahju. Sest siitse tormil on koguni teine mõnu

kui Eestis, ja tuurib mõnel korral mitu päewa järjestiku. Päril pitkale tuuriw torm tuleb meil enamiste hommiku tuulega. Tema tulemist wõib wahest õhta enne teda tunda taewa ja maa märkidest. Päewa weeru eel on taewas kaugel waadata nagu suitsune ja tolmuna ja maa päewa poole waadates nagu iseliku tolmuse hiilgamisega. On lõikus juba lõppetud, siis tuleb rehepeksmine ja talwe wilja alla kõrre kündmine. Kui ilmad kuiwa pärilised, siis on põllumehel suurem mure selja taga. Et aga meie praegune elupaik lumemägedest wäga kaugel pole, kus suured metsad kaswawad, ka jõgede äärdes on osast kauniste lehtpuu metsa, ja wõib see muist tihti suurde mägede päril olla, et siin wahest kewade ja sügise kaunis wihmane on — mis Samaaras ja Krimmis nõnda ei olewat — sellepäril on mõnel aastal ka seda ette tulnud, et ei saa õigel ajal sügise külwi tarwis seemet ega talweks leiba; sest siin peab rehepeksmine kõik lageda taewa all sündima. Siis on sellepäril paaril wiimsel aastal aurumasinaga suurem jagu meie külas wilja ära peksetud. Kui masinaga ei pekseta, siis on siin maal päril wana pruuk nõnda: Wili lahutakse laialiseks märjaga tallatud ümmarguse platsi peale, siis tallatakse hooste ja härgadega kes wankri ja puu wõi kiwi trullisi ringis ümber weawad kuni walmis. Sakslased tallawad lahtiste hoostega nagu Eestis, Wenelastel nagu meie ja Tataridel, on kesk ümmargust platsi post püsti pandud, wankri rattas temast läbi, siis seutakse ühe sellesama kõie külge nii palju härgi, kui reheplats suur on, siis ratsamees piitsaga taga ja aida — ikka edasi kuni walmis.

Wilja puhastamine saab enamiste meil masinatega tehtud. Peksetud, sagedaste ka puhas wili wõib siin platsi peal seista, ilma et seda warastakse. Niisama on ka muu töönõudega lugu. Teie kodumaa wennad ärge sellepäril mõtelge, et meil wargate poolest kannatada ei olegi — jah seda pööril „kodu” wargust palju ei ole kuulda, weel wähem aida lõhkumist, mis teie juures waewaks on, — aga seda enam elajate wargust, kõige pealt hooste ja härgadest on meil siin maal paraku palju kannatada. Meil on nagu ööldud, suwel pea iga argipäewa ööse töö loomad wäljal, aga peab neid hoolega wahtima, et ära ei warastata, siiski on mitmel kodu ja wäljal küll seda õnnetust olnud; sest tööinimene on tööst wäsinud ja juhtub uinuma, kuna waras paraja aja walwab. Mull omalgi on ligi tosina aastade sees 6 tubli elajat ära warastud, mis siitse hindade järel wähemalt 370 rubla wälja teeb, sedasama saawad siin läbistiku kõik elaja pidaja rahwas kanda, kuid wargad ja nende nõulised maha arwata. Sest see maa oma mägede ja orgudega on kui wargade õnneks nõnda loodud. Ei siin ole nende tülisood ega metsa, aeda ega tihkeid mäda jõgesid, igalt poolt wõiwad nad lahkelt oma pimeduse teed keelamata minna. Kahetseda küll, et walitsused selle wasta weel ei ole head nõu jõudnud leida. Nähti küll ka siin mõni kord, et elaja müüa käest ostja looma piletit wõi passi nõudis ja sai — see ehk oleks ka pisut abiks olnud — aga see seadus näitab jälle surnud olema. Kõige enamiste arwatakse Tatarid warguse süüalused olewat. —

Tahan siis kord ka siitset ilmadest kõneleda. Talwe on siin läbistiku wähem ja kergem kui Eestis. Peaaegu jõuluni, arwast ka läbi talwe, wõiwad elajad karjas käia. Wankridel ei ole palju puhkamise aega. 25. Märtsil on siin wahest enam kewade nägu kui Eestis 23. Aprillil. On siiski wahest talw külm ja lumi sügaw küll, nii kui aastal 1879 oli. Niisama on mõnda korda kewade soe wäga wisa tulema. Suwel, kõige pealt kewade poole, on wihma sadu wahest wäga

pitkaline, nagu polekski tal enam otsa, ja kui lõpeb, siis jäeb tihti ka pitk kuiw oodata. Rahet on siin ka wahest koguni hirmsal kombel, nagu 1876 aastal kaks kord oli. Esimene kord tuli enne Jaanipäewa ühel pühapäewa pärast lõunat. Esite oli üks punakas pilwe nutt põhja pool taewa serwal näha, siis tuli ligemale ja hakkas ilma wihmata arwa aga jämedat rahet sadama. Peale selle tuli ka wihma hulka, ja hakkas hirmus torm peale, kihutas õuedes tühje weeriistu ja haamisi ringiratast, et kole oli näha. Kus aknatel luukisi polnud, peksis tuul ruutud puruks, seega puges tuul sisse ja kihutas, kus sai, alt tuule aknad kõige raamidega wälja; nõnda kihutas ühte majasse 3 jala paksuse korra rahet. Wesi laenendas küla wahel, ja wiis enesega ühes lauad, palgid, adrad, wankrid ja mis kätte sai — ikka alla jõe poole. Saiwad ka otsa mitmed sead, wasikad ja sulgloomad. Kahju oleks palju suurem olnud, kui mehed kõik poleks kodu olnud. Sarnane hoog tuli sellsamal sügisel tõist korda, aga ei puutunud palju külasse, waid seda enam wäljale, kus enamiste kõik heinakuhjad ära lahutas, mõned ka tõise kohta tõstis, et endist kohta enam ei wõinud tunda. Sooja on siin läbistiku rohkem kui Eestis, aga kui enamiste wähelast tuult puhub, siis ei tee ta palju liiga. Meie kõige palawam aeg on Juuni ja Juuli kuus, wahel ulatab ka Augusti sisse. Nimetatud ajal on ka mõnikord küll päewal hambad suus, nõnda kui aastal 1881 nädala päewi oli, kus tuule õhkugi ei olnud, nagu tahtis õhu puudus hinge kinni panna. Wesi, mis haamidega wäljale töö juure wiidi, läks päris soojaks, ehk küll wõimalikult päewa warjus hoiti. Raud tööriistad oliwad päewa käes nii tulised, et kätt ei wõinud külge panna. — Augusti kuus tuleb juba kurb sügise pilt, kus rohi ära kuiwab, mõnes kohas jäeb kauemalt haljaks. — Jüripäewa järel on siin kõige ilusam aeg, nii kui Eestis enne Jaanipäewa, kus loodus kõige kenamas ehtes on. Siis on rohu legendikud nii ilusad ja armsad oma mitmet seltsi kauni tihke rooside ja lillede lehkawa haisuga, nagu oleks ta kõige kunstlikumalt koetud, et selle peal ei julgeks kõndida. — Kaks tuult puhuwad siin. Hommiku tuul toob — kui Elbrus ja tõised wähemad mäed puhtad, ilma pilweta on — kuiwa ja talwel külma, kuna õhtapoolne sadu kuulutab ja toob. Wäga arwast puhub ka lõuna ehk põhja tuul, mis wäga lühikese aja wältab. Sügise poole talwe on wahel wäga heitlikud ilmad, nõnda et ühe ja sellesama päewa sees mitmesugust ilma on. Mõnikord on nii soe ja waikne ja karjatsed lähewad rõõmsaste karjadega wäljale, aga häkitselt tuleb sadu ja tuisk nii paksult, et ei taha enam kodu saada, muidu kui ratsa meeste abiga, kellele kiriku kellaga teada antakse, kus pool küla on. Seesugune torm tuleb enamist õhta tuulega. Siis on lume tolmutamine paks, nagu oleks maa ja taewa wahe paksuste jahu tuisku täis olema.

Sakala (nr. 23), 15. juuni 1883, lk. 5–6

III.

Räägin siis kord ka siitsest karja pidamisest. Kõige enam peetakse ja soowitakse siin halli karwaga Tatari tõuugu elajaid, mis mõnda korda haigusele enam wastu näitawad panema, kui tõised seltsid. Siis on tume punased

Kalmuki ja wiimaks helepunased Saksa sugu loomad, kes kõige õrnemad näitawad olema. Sarwelajate peale käib siin tihti mitmet seltsi haigust, mis mõnikord palju loomi hauda wiib, kõige enam arwatakse kopsu tõbe olewat. Kahju, et siin elaja arstisid ligidal ei ole, kelle nõuu meil häda ajal wäga tarwis oleks. — Ka sarw-elajad söödetakse siin heinadega, aga wilja ei saa selle eest neile sugugi. Wasikad lüpsawad naeste seltsis lehmad, neid püütakse üles kaswatada, iigalgi ükski Eestlane wasika põlwes teda ei tapa. Sakslased ei kaswata neid palju, wasika liha olewat neil wäga meelepärast. — Hobusid on siin mitmet jagu. Kõige kindlamad ja tugewamad on Eesti, Wene ja Krimmi ja kõige õrnemad wäleda jooksuga peened Tatari hobused, keda suurtes karjades kaswatatakse, ja nõndasama lahtiselt karjas laadale aetakse, sealt wõtab teda ostja ja paneb esimest korda rangid kaela. Waewalt on Eestlased neist häid koorma weu hobusid saanud. Hobuste terwis on siin hea. Lammastest on siin kõige tähtsamad raswasaba jämeda willaga, ja Saksamaa peene willaga lambad. Nende terwis läheb korda. Muu wäheha loomade pidamine läheb kauniste. Üks neist loomade weidraist haigustest on see: kui juhtub haawa saama suwel — ka kõige piseamt — warsti lööwad ussid sinna ja ei lahku enne, kui kange rohtude ja rawitsemise läbi. Nõnda on iga seltsi loomadel.

Inimesi waewab wahest siitse maa tuttaw haigus külmtõbi. Muid tõbesi näitaks nagu siin wähem olema kui Eestis, ometi käis sell talwel, mis selja taha jäi, sarlakki tõbi meie lapsi waewamas ja wiis neist mitmed kalmu künkasse. Pole tema oma halastamata tööd weel praegugi hoopis seisma jätnud. — Wladikawkaasi raudtee on meist 20 wersta, wilja kauba koht 45 wersta eemal. — Teed, isegi suured postiteed on siin maal ilma kruusitamata. Sorid ehk weesooned, augud ja mis seal iial ette tuleb, mingid ei ole parandud. Üksi seal on waewast sillakest leida, kust muidu koguni wõimata läbi peasta on. Seesugune tee, nagu muidugi mõista, rikkub wankrisid palju. Kuiwal ajal on ta siiski osast kaunis hea, aga wihmaga korjawad rattad kõik pori ära; sest märjal ajal on ta mõne koha peal kui sõtkutud sawi, kes kippub iga läbi käia-ga sõbruses ühes minema. Sell põhjusel on siis teed wäga laiaks aetud. — Wankrid on siin mitmesugusid näha. Pöidrattaid on wähe, enamiste on wits-rattad, kellel palju jämedamad rummud kui Eestis. Wene härgade wankril wähemast nii jämedad kui Tallinna silgu weerandid. Põllu tööriistu, iseäranis adrasid on wäga mitmed seltsi siin näha saanud. Nagu Eestlased, nõnda on ka Wenerahwas warem ehk hiljem Kaukaasia sisse rändanud mitmest kubernangudest, nõnda soowis igamees ka oma põlluriistu siin proowida. Siiski on päris pruugitaw adra Eestis olewa saksamaa adra näul tehtud. Mõnes tükis on ta siiski tõisiti. Meil ja Sakslastesl on ta külles rohkem rauda, Wenelastel aga puud. Äkked on raud pulkadega, suured ja üksluised, ilma wahe liikmeta.

Kassakate külad (staanitsad) on mõned wäga suured palju poodidega, enam ehk wähem linna näul ehitud, keskel suur turu, kus kõiksugust kaupa ostjale pakkutakse. Sealsamas on ka tore kirik. Suwel waiksel õhtal kostab sealt rõõmus naeste laulu heal mitme wersta peale kuuljale kõrwu. —

Tatarite külad (Hahuulid) on ka kaunis kenaste liinide wiisi ehitud, suure laia uulitsatega. Õued ja eluhood näitawad kaunist puhtuse nõudmist. Elumaja-

del on wähe aknaid. Tua sees on tule ase nagu õitselistel Eestimaal. Siinsamas keedawad ja küpsetawad toitu ja magawad ka õitseliste kombel. Korstnaks on witstest pununud korw, kes suitsu wälja juhatab. Uuemad hooned ehitakse juba Wenelaste moodi, kaunis kenad. — Mehed kannawad saabaste asemel pehmest nahast serewikud wõi kingad, eemalt waadata just wana Eesti pastla nägu, kuid ilma paelmeta. Peas on suwel ja talwel kassakate wiisi karwane müts, seal all aga habeme nuuga paljaks aetud pea, nagu kaalikas. Naestel peened sitsiriidest riided, peaaegu Eesti naeste wiisi järel õmmeldud, kuid eest lahti õlmadega, ja hõbeda näuline lai wöö peal. Hästi laiad püksid jalas. Peas kannawad peaaegu nagu wanast Eesti tüdrukute pärjad, kuid tagast poolt madalam, seesama näitab ka hõbedane olewat, tema üle on tore rätтик tõmmatud. Ees otsa peal rippub järsku piiratud juukse tükk mööda otsaesist alla. Ülelülidiselts öölda, on nad siin näha pitkad musta-werd konokaninaga inimesed. — Läheb teekäija nende küla wahelt läbi, siis wõtawad teda lapsed nii suure auuga wasta, üks näitab keelt, teine laksutab käsi ehk teeb weidrad healt wõi wiskab mulla tükidega ja ronib teekäija wankri otsa peale j. n. e. Sagedaste peab teekäija ennast piitsuga kaitsema. Ligikorras juhtuwad wanemad waatawad ammuli suuga pealt, aga kellegil ei näita tahtmist neid keelata. Jo wist nende meelest see loomulik peab olema. Nende mehed on tublid ratsanikud ja seks on neil ka head peene kehaga wäledad hobused. Wäga arwast, nagu sabaga tähte, on Tatarid siin wankriga näha, kelle ette hobune oleks rakkendatud, waid alati ratsa. Härjad on neil alati weike ehk suure asja tallitusel wankri wedajad. Wankrid on neil kahe õige suure rattastega wäga tihke kodaratega ja ilma rautamata. Selle kere on pisukene, pea nagu lapse älli (kätki) Eestis. Ommeti teewad nad osawaste selle peale suured pitkad heinakoormad, pea niisama kui meie oma suure wankrite peale. Siis on ka härjad täieste koorma all, ja kutsar kükkitab ise härgade kohal koorma otsas, juhhib sealt härgi ja mäerimata wanker kuulutab alt kutsarile tema muusikat, et tal uni peale ei tuleks. Kui harjumata noore hobusega temast mööda sõidad, siis temagi seda kena muusikat kuuldes tükib rõõmsat tantsi tegema, muud kui hoija aga hoolega kinni. — Siin maal ei wea härjad Eesti wiisi sarwede ja peaga, waid kaela ja turjaga. Seks on neil kenaste wälja tehtud kõwer puu mis üle mõlema härja ulatab ja Wenelased nimetawad seda *jõrma*. Ma wõin kiita, et see pruuk palju parem on kui Eesti poolt wedamise pruuk, loom weab wist suurema koorma ja ta pole ka nii hirmsal kombel wangis. — Kui kodumaa wennad teada tahawad, kust ja kuidas meie siin ehituse puud saame, — siis kuulge: Kui on aega, lähme lume mägede ligi oma Eesti wendade küladesse, toome nende käest wankri ja muid tarwituse puid. Ehk toome ise mägedest alla, mis aga harjumata inimesel wäga raske ja osast koguni wõimata on, seda pruugime meie ka koguni wäha. Enamiste ostame 45 wersta pealt Wenemaa puid, mis tule ruun senna Rostawast üles toonud; seal on kõik puid ehituseks saada, aga on kaunis kallid. Seks üks weike näitus: üks tala mis 15 arshinat pitk, maksab 5—7 rubla, üks laud, wershoki paksune 5 kuni 7 wershoki ladwast lai 12—13 arshinat pikk maksab 2 rubla, üks laud tolli paksune niisama lai ja pitk maksab 150 kop. Ehk toome 70 wersta pealt oma kreisi linnast, kus laua-saagimise wabrik ühe Eestimehe ehitud, Tataride omadus, kus siitse Kaukaasia mägedelt toodud kuuse ja männi puid saetakse. Hinnad pea need samad, mis ülemal näidatud. Tamme ja muid lehe puid saa-

me ligidalt osta. Põletamise tarwis meie palju puid ei tarwita, seda saame sell teel: kewade weab mees ühe hobusega paar päewa sõnnikud, lahutab jala paksuse korra maha, sõtkub (tallab) hobusega kõwaste kinni, seal seisab kuni Jaani-päewani, siis lõigatakse nagu turba labidaga lahti, kuiwab mõni nädal päewa käes, ja siis ladutakse wirna ja — puupinu on walmis. Neid sugusi pinusid on mõnel mitme aasta wanudusi juba seismas. Kui seda pole wõimalik, siis pruugitakse seks õled ehk niidetakse sügise wana põldude pealt porjanid, kellest wäga hea põletus saab. Tõega wõib öölda, et ahju kütmise wõi põletusega nii palju tööd, waewa ega muret kaugeltki ei ole siin kui Eestimaal. — Meie saame siin niisama küpset leiba süia kui Eestis söödi, ja elame niisama soojas tuas, nagu Eestimaalgi elatakse. — Nüüd küsib ehk mõni: mis leiba meie sööme, — siis kuulge: Eestlased sööwad enamiste kruuwitud nisu leiba, sõeluwad jahude seest tihke sõelaga kliid wälja, ja wäga pisut appendawad ja kergitawad pärmiga ülesse ja — peale küpsetamise on hea mauga walge leib walmis. Tehakse wähe siin ka rukki leiba, aga see ei ole nii hea kui Eestis. Nisu ja rukkidest segamini, saab keskmine kaunis hea leib, siiski ei tehta iialgi sõelumata. Leiwa kõrwane on seesama mis Eestis, kuid kalad pole nii head kui seal. —

Läbistiku öölda, paradiisi elu pole ükski mõistlikum meie seast otsinud, ega wõi tõisel teel kui ikka „pale higis leiba” ka siingi saada, ja seda on Jumal ka annud, ja loodame, et tema niisama ka edespidi meile saab andma.

Wiimaks nimetan weel, et meie ka siin kaugel oma Eesti wendade käekäigust südamest osa wõtame. Rõõmuga kuuleme, kuidas Eesti paremad pojad, kes rohkema õpetuse ja hariduse osaliseks saanud — enam ehk wähem oma abi toowad, hariduse wankrit edasi lükkama ja elawalt osa wõtawad nende käekäigust, kes weel sinna maale pole ihu ehk waimu poolest saanud. Neile hüüame südame põhjast: wennad, oh wennad! kinnitage omad käed ja oma waimu kauni tööle. Ärge wäsige, tööd on palju, wõitlemist on palju, teie peale lootes tõstwad palju teie ka-wendasi ja õdesi omad silmad ja paluwad kõige wägewama abi teie tööle. —

Aga üksiti vaatame siit kaugelt kurwa meelega nende ärakadunud poegade peale, kes ka on sündimise poolest luu meie luust, liha meie lihast ja veri meie werest — kus on nemad jäenud? Kas nende aitajaid käsi ei oleks enam Eesti waimu põllul tarwis. Oh et nad paremad mõtted saaksiwad ja peagi tagasi tuleksiwad, et nad püüaksiwad kõik takistused ja keelamised selle tee pealt ära saata, mis neil ka iialgi ees oleks. Oh et nad meeletaks, kes oli nende isa ehk ema, kelle hoole, mure ja wahest koguni raske waewa läbi nad nii kaugele on saanud. Kelle pale higi pisarad oliwad selle leiwa külles, mis nemad kooli pingil istudes ära sõiwad. Need oliwad need ärapõlgdud Eestlased, kelle peale nemad oma nooruse tujus üle õla tagasi waatasiwad ehk weelgi waatawad. Oh et nad ära tunneksiwad, et just neile põlgdud Eestlastele neil wõlg on tasuda, mis üksi sell teel tasutud wõib saada, kui käed ka adra külge paneks ja ennast ka selle rahwa liikmeks tunnistaks, kelle kännust nad on tulnud. See aeg on tulnud, ehk saab pea tulema, kus kõikide haritud inimeste silmis ka Eestlane inimene on.

Teretades kodumaa wendi

Liiwenthali külas, 15. Märtsil 1883

Juhan Böckler,

Eestirahwa koolmeister Kaukaasiamaal.